

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2023.02.044

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Ткаченко О. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри підвищення кваліфікації персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС Інституту підвищення кваліфікації персоналу ДКВС, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5640-0906

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ПЕРСОНАЛОМ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті розкрито поняття та ознаки зловживання владою або службовим становищем, вчинені персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України. Здійснено правову характеристику та визначено складові частини такого кримінального правопорушення, як зловживання владою або службовим становищем. На основі проведеного аналізу визначені шляхи запобігання зловживанню владою або службовим становищем персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: персонал, зловживання владою, зловживання службовим становищем, службові повноваження, зловживання посадовими повноваженнями, боротьба з корупцією, запобігання зловживанню владою або службовим становищем.

Постановка проблеми. Серед багатьох проблем сьогодення, які постали перед теперішнім українським суспільством в умовах воєнного стану, неабиякої актуальності набуває не лише проблема запобігання корупції, а й недопущення виникнення корупційних зв'язків та протиправних схем, які можуть бути використані персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Негативний вплив на діяльність ДКВС України такого фактора, як корупційні правопорушення важко переоцінити, оскільки оде-

ржання неправомірної вигоди в будь-яких формах становить небезпеку нормальному функціонуванню ДКВС України.

Проте зловживання персоналом установ виконання покарань владою або своїм службовим становищем тією чи іншою мірою існує в усіх без винятку країнах сучасного світу, а проблематика відповідальності посадовців, які вчинили ці проступки, залишається актуальною.

Також актуальність роботи визначається тим, що на основі проведеного аналізу зловживання владою або службовим становищем, вчиненого персоналом ДКВС України, відкривається можливість здійснення пошуку сучасних підходів з метою сприяння підвищенню ефективності антикорупційного законодавства України у сфері запобігання зловживанню персоналом ДКВС України посадовими повноваженнями. Саме тому, з метою вдосконалення діяльності ДКВС України, необхідно дослідити негативне явище зловживання владою або службовим становищем, вчинене персоналом органів та установ виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато українських науковців займалися дослідженням окремих аспектів зловживання владою або службовим становищем, акцентували увагу на напрямках запобігання протиправному діянню. Серед цих досліджень необхідно виокремити здобутки таких відомих науковців, як В. Я. Тацій, О. О. Дудоров, В. В. Шаблистий, В. І. Тютюгін, В. І. Борисова, М. Й. Коржанський, А. В. Наумов, В. Я. Горбачевський, Т. В. Денисова, П. С. Матишевський, О. О. Гошовська, А. В. Сербіна, Н. П. Янюк, В. Г. Хашев, А. А. Аснис, М. І. Мельник, Б. В. Волженкін та ін. Проте вони не звертали увагу на поняття та ознаки зловживання владою або службовим становищем, вчинені саме персоналом ДКВС України.

Мета статті – на основі характеристики такого кримінального правопорушення, як зловживання владою або службовим становищем, вчиненого персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України, визначити його характерні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останнього часу, особливо після оголошення на теренах України воєнного стану, зловживання службовими особами владою або своїм службовим становищем набуло неабиякої актуальності. Зловживання

владою або службовим становищем має суспільно небезпечний характер, адже це протиправне діяння може завдавати не тільки матеріальну, а й нематеріальну шкоду потерпілим особам, інтересам держави, посягає на права та законні інтереси громадян. Саме тому за це діяння передбачена юридична відповідальність, яка має бути невідворотною та загальнообов'язковою.

Відповідно до ст. 364 Кримінального кодексу України зловживанням владою або службовим становищем є умисне, тобто з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб [1].

Ми повністю погоджуємося з точкою зору В. І. Борисової, яка стверджує, що зловживання службовим становищем вчиняється не лише під час здійснення службовими особами діяльності, що належить до їхньої компетенції, а саме дії, безпосередньо пов'язані з владними повноваженнями, а й у випадку, коли посадовець використовує авторитетність своєї посади чи свої службові зв'язки, а також право давати накази, розпорядження підпорядкованим особам й відповідно до свого службового становища може здійснювати контроль щодо їх виконання [2, с. 49].

Варто зазначити, що вищевказаний проступок є правопорушенням за сукупності трьох особливих ознак, а саме: вчинення такої дії з корисливих мотивів; використання службовцем влади чи свого службового становища всупереч інтересам служби; заподіяння протиправними діяннями істотної шкоди для державних чи громадських інтересів або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб [3, с. 124].

21 лютого 2014 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції» [4]. Зміни, передбачені цим законом, стосувалися

й редагування ст. 364 Кримінального кодексу (далі – КК) України, а саме виключали положення нормативно-правового акта, що стосується мотиву зловживання владою або службовим становищем, та взамін його встановили мету вчинення такого діяння – одержання неправомірної вигоди.

Внесення змін до ст. 364 КК України настали і як результат набрання чинності Закону України від 13 травня 2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», відповідно до якого п. 3 і п. 4 примітки до ст. 364 КК, що встановлюють сутність істотної шкоди і тяжких наслідків як ознаку, що визначає суспільно небезпечні наслідки у складі кримінального проступку, передбаченого ст. 364 КК України, було подано в новій редакції. Необхідно зазначити, що істотна шкода у ст. 364 КК України – це шкода, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. А тяжкі наслідки відповідно до зазначеної статті є такі, що у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Також заслуговує на увагу точка зору В. В. Шаблістого, який посилається на правову позицію Верховного Суду України, яку відображено в рішенні від 27 жовтня 2016 р., і водночас зазначив: істотною шкодою або тяжкими наслідками в контексті їх визначення у примітці до ст. 364 КК є тільки прямі матеріальні збитки або нематеріальні, проте матеріально обчислені [5, с. 137–138].

Також існує точка зору, відповідно до якої внесення змін до примітки ст. 364 КК фактично нічого не змінило щодо самого розуміння істотної шкоди й тяжких наслідків. Вони залишилися такими самими невизначеними, як і були до цього. Тут доречно згадати думку В. І. Тютюгіна, який зазначив, що істотна шкода відповідно до ст. 364 КК може полягати в наслідках лише матеріального (майнового) характеру; виражатися в наслідках тільки нематеріального характеру; поєднує в собі наслідки як матеріального, так і нематеріального характеру. Науковець переконаний що, п. 3 і п. 4 примітки до ст. 364 КК законодавчого трактування таких наслідків службових просту-

пків, як «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» стосується лише заподіяння майнової (матеріальної) шкоди, що зовсім не означає, що ці проступки не можуть призвести до наслідків нематеріального характеру [6, с. 9–10].

Аналізуючи юридичну відповідальність за кримінальні правопорушення зловживання владою або службовим становищем, які скоєні персоналом Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України, зауважимо, що вона може бути або дисциплінарною, або цивільно-правовою, адміністративною чи кримінальною. Залежно від виду правопорушення та його суспільно небезпечних наслідків застосовується конкретний вид юридичної відповідальності. Відповідальність за зловживання владою або службовим становищем передбачена нормами низки законів України, а саме: «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України», «Про державну службу», «Про запобігання корупції», Кодексом законів про працю, Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Необхідно звернути увагу, що на атестований персонал ДКВС України поширюються норми Закону України «Про запобігання корупції», що містять ряд обмежень та обов'язків. Відповідно до п. 5 ст. 65 зазначеного закону службовець, який отримав повідомлення про підозру у вчиненні ним кримінального правопорушення у сфері службової діяльності, в обов'язковому порядку підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді [7].

Під час здійснення характеристики зловживання владою або службовим становищем персоналом ДКВС України, безумовно, існує необхідність розкрити юридичний склад цього правопорушення, а саме сукупність його об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Об'єктом складу кримінального правопорушення згідно зі ст. 364 КК є законна, передбачена керівними документами діяльність персоналу ДКВС України, а додатковий об'єкт – конституційні права та законні інтереси громадян, які є учасниками суспільних відносин з персоналом ДКВС України. До числа додаткових об'єктів зазначеного кримінального правопорушення також належить авторитет ДКВС України, що в обов'язковому

порядку має брати до уваги суд під час визначення міри покарання особам, які винні в проступку, пов'язаному зі зловживанням владою або службовим становищем. Це протиправне діяння несе в собі підвищену суспільну небезпеку, тому що особа, покликана охороняти й захищати законні інтереси та конституційні права громадянина України у сфері діяльності ДКВС України, використовує свої повноваження з особистою корисливою метою, тим самим підриваючи авторитет системи органів і установ виконання покарань та загалом усієї держави.

Характеризуючи об'єктивну сторону зловживання посадовими повноваженнями (у контексті нашого дослідження персоналу ДКВС України), маємо зазначити, що вона характеризується, по-перше, діянням – використанням персоналом ДКВС України своїх службових повноважень усупереч інтересам служби, яке може виражатися як шляхом активних дій, так і бездіяльністю; по-друге, суспільно небезпечними наслідками у виді істотних порушень прав та законних інтересів громадян або органів ДКВС України. Обов'язки персоналу ДКВС України – неухильне дотримання норм права, які визначені в ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». Зловживання владою персоналом ДКВС України являє собою умисне використання зазначеними особами певних владних повноважень, що чітко перелічені в Законі України «Про державну кримінально-виконавчу службу України», всупереч інтересам ДКВС України, а так само прийняття рішення, що є обов'язковим для виконання або підлеглими, або особами під час відбування покарань в установі виконання покарання (далі – УВП) або в слідчому ізоляторі (далі – СІЗО). Вчиняти зловживання владою або службовим становищем може лише персонал начальницького складу ДКВС, оскільки лише він виконує владні повноваження, що поширюються на підпорядкованих йому осіб. Ми дотримуємося точки зору, що «інтереси служби» – це не лише законні інтереси конкретного державного органу, де проходить службу посадовець, а й інтереси низки інших органів та держави в цілому.

Суб'єкт проступку під час зловживання владою або службовим становищем персоналом ДКВС України – це посадовець

ДКВС України, тобто особа, зобов'язана виконувати функції рядового та начальницького складу персоналу ДКВС України. Суб'єкт зловживання посадовими повноваженнями є спеціальним. Проступок може вчинити тільки посадова особа.

Ще однією обов'язковою рисою суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем персоналом ДКВС України є його мотив. Мотив може бути корисливим, іншим особистим інтересом чи навіть інтересом третьої особи. Корисливий мотив полягає у прагненні посадової особи ДКВС України одержати неправомірну вигоду для себе чи інших осіб або одержати незаконні майнові права, послуги, переваги, не передбачені чинним законодавством.

Зазначимо, що проступки зловживання владою або службовими повноваженнями та перевищення службових повноважень слід розмежовувати. Дослідивши розмежування проступків зловживання владою від перевищення службових повноважень, вчинених персоналом ДКВС України, ми виявили ряд ознак, що дають змогу їх розмежовувати. До цих ознак належать: наявність чи відсутність додаткових факультативних безпосередніх об'єктів проступку, наявність чи відсутність спеціальної мети кримінального правопорушення та неоднакових кваліфікуючих ознак у цих двох правопорушеннях.

Досліджуючи проблемне питання щодо високого рівня корупційних діянь, пов'язаних зі зловживанням владою або своїм службовим становищем, вчинених персоналом ДКВС України, ми вимушені констатувати той факт, що воно має поширення не лише серед рядового, молодшого та середнього особового складу, а й серед посадовців, які перебувають на керівних посадах в УВП та СІЗО. Проте, як показує практика, якщо навіть вищезазначені високопосадовці і були виявлені, то переважно такі справи стають «замороженими» на стадії досудового розслідування або провадження закривається у зв'язку з відсутністю складу правопорушення. Саме тому виникає ситуація, коли реальне покарання отримують одиниці.

Під час дослідження ми виявили проблему корупції, яка існує в нашій країні та поширилася в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Це соціальне явище тісно пов'язане з діяльністю

персоналу ДКВС України, зловживанням ним владою та службовим становищем. Саме в цій системі ситуація щодо корупційних правопорушень була і залишається складною [8, с. 63].

Висновки. Здійснивши характеристику такого кримінального правопорушення, як зловживання владою або службовим становищем, вчиненого персоналом ДКВС України, можна визначити його характерні ознаки.

Неправомірне використання повноважень, що проявляється у використанні службового становища та повноважень з метою отримання неправомірної вигоди, підкуп, незаконне збагачення. Зловживання владою може проявлятися через відмову у вирішенні скарг; тиск на осіб, які висловлюють критику або розкривають неправомірні дії; інші форми переслідування.

Зловживання матеріальними ресурсами, що проявляється у неправомірному використанні матеріальних ресурсів, які належать ДКВС України. Наприклад, незаконне використання службового транспорту, розкрадання або незаконне використання майна, призначеного для виконання завдань ДКВС України.

Якщо в системі ДКВС України відсутні прозорість, відкритість та відповідальність, це може сприяти зловживанню владою. Недостатня прозорість фінансових операцій, недостатній контроль за діями персоналу та відсутність ефективних механізмів реагування на порушення сприяють безкарності та зловживанням.

Ці ознаки вказують на можливі порушення та зловживання владою і службовим становищем персоналом ДКВС України. Для запобігання та протидії зловживанням необхідно встановлювати ефективні контрольні механізми, забезпечувати прозорість і відповідальність у роботі персоналу, а також залучати незалежні органи для моніторингу і розслідування подібних випадків.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 30.12.2020. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page3> (дата звернення: 15.05.2023).

2. Тютюгіна В. І., Борисова В. І. Злочини проти правосуддя : навч. посіб. Харків : Право, 2011. 160 с.

3. Светлов А. Я. Борьба с должностными злоупотреблениями. Київ : Наукова думка, 1970. 187 с.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції : Закон України від 21.02.2014 р. № 746-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746-18#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

5. Шаблистий В. В. Постійно оновлювана політика у сфері боротьби з корупцією або безкарність службової злочинності в Україні. Політика у сфері боротьби зі злочинністю : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ : ННЮІ ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника», 2017. С. 135–140.

6. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : навч.-практ. посібник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2014. 232 с.

7. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 30.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

8. Ткаченко О. Г., Разумейко Н. С. Поняття та характерні риси конфлікту інтересів під час проходження державної служби в Україні. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право.* 2020. № 2 (10). С. 63–74.

Nishchymna S.,

Doctor of Sciences (Law), Head of the Department of Administrative,
Civil and Economic Law and Process,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Tkachenko O.,

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department
of Advanced Training of the Personnel of Bodies, Institutions of Execution
of Punishments and Detention Centers of the State
Criminal and Executive service,
Institute of Advanced Training of the Personnel of the
State Criminal and Executive service,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5640-0906

CHARACTERISTICS OF MISFEASANCE OF OFFICIAL STATUS STATE OF PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Among the many problems facing modern Ukrainian society, the problem of combating corruption, connections and schemes used by officials to achieve their personal goals has become more relevant than ever in the last decade. The impact on the security of economic systems of such a factor as corruption crimes is difficult to overestimate, because corruption in all its manifestations complicates the normal functioning of public institutions. One of the main problems is distrust of state structures, which ultimately also leads to the creation of a negative image of the country in the international arena. Official abuses are often corrupt, and abuse of office is an integral part of the whole complex of official crimes. Misfeasance or official position is socially dangerous, as this crime can cause not only material but also non-material damage to legal entities and their representatives, encroach on the rights and legitimate interests of others. The need to modernize the modern criminal legislation of Ukraine in the field of combating abuse of office is due to its obvious inefficiency. Official abuses as a social phenomenon exist in all countries of the modern world, and the problem of criminal liability of persons who commit these crimes remains relevant regardless of their political system. At the same time, in order to improve the norms regulating criminal liability for abuse of office in Ukraine, it is necessary to turn not only to current trends, but also to the existing international experience. The urgency of the study is determined by the need to find new approaches to improve the effectiveness of criminal law in Ukraine in the fight against abuse of office, use the results of comparative legal study of trends in this area, assess opportunities to prevent the whole complex of abuse.

Key words: *official, misfeasance, abuse of office, official authority, misfeasance of official authority, fight against corruption, prevention of misfeasance or official position.*

References

1. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Tiutyuhina, V. and Borysova, V. (2011), *Crimes against justice: textbook*. Pravo, Kharkiv.
3. Svetlov, A. (1970), *Fight against abuse of office*, Naukova Dumka, Kyiv.
4. Ukraine (2014), *On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the implementation of the provisions of Art. 19 of the UN Convention against Corruption* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Shablistyi, V. (2017), *Constantly updated policy in the fight against corruption or impunity for official crime in Ukraine. Crime Policy: Proceedings of the International. scientific-practical conf*, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk.
6. Tiutyuhina, V., Hrodetskyi, Y. and Hizimchuk, S. (2014), *Crimes in the sphere of official activity and professional activity related to the provision of public services: Manual*, Pravo, Kharkiv.
7. Ukraine (2014), *On prevention of corruption* : *Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
8. Tkachenko, O. H. and Razumeiko, N. S. (2020), «Concepts and character of drawings of the conflict and interests during passing of public service in Ukraine», *Scientific Bulletin of the North. Series: Right*, № 2 (10), pp. 63–74.